

УДК 355.1 172.15 930.2(477)

ISSN: 2617-1775

E-ISSN: 2617-1783

Лицензія: Attribution-NonCommercial 4.0 International CC BY-NC 4.0

Історія статті: Отримано: 01.12.2025; Прийнято: 16.03.2026; Опубліковано: 28.05.2026.

Конфлікт інтересів: немає.

**Олександр Хрушак**, слухач, Національний університет оборони України, м. Київ, Україна,  
<https://orcid.org/0009-0004-4687-9038>

DOI: 10.33099/2617-1775/2026-01/274-284

## ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ПАТРІОТИЗМУ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

**Анотація.** У статті досліджено історичні джерела патріотизму як інтегральної суспільної цінності та рушійної сили захисту державності в сучасних реаліях. Проаналізовано еволюцію патріотичних ідей та цінностей від часів Київської Русі до сьогодення, висвітлено роль визначних історичних постатей, суспільно-політичних рухів та організацій у формуванні державницької свідомості українців. Особливу увагу приділено козацькій добі, періоду національного відродження XIX – початку XX століття, визвольним змаганням 1917-1921 рр., діяльності ОУН-УПА. У роботі досліджено генезис патріотизму, починаючи з літописної традиції («Повість врем'яних літ»), де закладено ідеї єдності та захисту рідної землі. Висвітлено роль козацької епохи (Б. Хмельницький, І. Мазепа) у формуванні ідеалу війни-патріота. Особливу увагу приділено інтелектуальному прориву XIX – початку XX ст. (Т. Шевченко, М. Міхновський, І. Огієнко), коли патріотизм трансформувався з етнокультурної в політичну форму самостійності. Проаналізовано досвід ОУН-УПА як приклад інституціалізації національно-визвольного руху. У контексті подій 2014–2026 років визначено роль громадянського суспільства, волонтерського руху та добровольчих формувань як російської сили сучасного спротиву. На прикладах подвигів Героїв України (зокрема О. Мацієвського) показаний нерозривний зв'язок між історичною пам'яттю та боєздатністю Збройних Сил України. Розкрито значення патріотизму як чинника здобуття незалежності України та протидії російській агресії. Обґрунтовано важливість вивчення історичних джерел патріотизму для виховання сучасної молоді, зокрема майбутніх захисників держави. Наголошується, що сучасний масовий героїзм є не ситуативним виявом емоцій, а закономірним результатом тривалого історичного розвитку нації, її безперервної боротьби за виживання та збереження ідентичності.

**Ключові слова:** патріотизм; національна свідомість; державотворення; Київська Русь; козацтво; ОУН-УПА; російсько-українська війна; національна ідентичність.

**Olexandr Khrushchak**, National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine,  
<https://orcid.org/0009-0004-4687-9038>

### Historical sources of patriotism in the context of national development of Ukraine

**Abstract.** The article examines the historical sources of patriotism as an integral social value and a driving force for the protection of statehood in modern realities. The evolution of patriotic ideas and values from the times of Kyivan Rus to the present is analyzed, the role of prominent historical figures, socio-political movements and organizations in the formation of the statist consciousness of Ukrainians is highlighted. Special attention is paid to the Cossack era, the period of national revival of the 19th and early 20th centuries, the liberation struggle of 1917-1921, and the activities of the OUN-UPA. The work examines the genesis of patriotism, starting with the

*chronicle tradition («The Tale of the Medieval Years»), where the ideas of unity and protection of the native land are embedded. The role of the Cossack era is highlighted (B. Khmelnytskyi, I. Mazepa) in the formation of the ideal of war-patriot. Special attention is paid to the intellectual breakthrough of the 19th and early 20th centuries. (T. Shevchenko, M. Mikhnovskyi, I. Ohienko), when patriotism was transformed from an ethno-cultural to a political form of independence. The experience of the OUN-UPA is analyzed as an example of the institutionalization of the national liberation movement. In the context of the events of 2014–2026, the role of civil society, the volunteer movement and volunteer formations as a Russian force of modern resistance is defined. On the examples of exploits of Heroes of Ukraine (in particular, O. Matsievskiy) shows the inextricable connection between the historical memory and the combat capability of the Armed Forces of Ukraine. The importance of patriotism as a factor in gaining Ukraine's independence and countering Russian aggression is revealed. The importance of studying historical sources of patriotism for the education of modern youth, in particular future defenders of the state, is substantiated. It is emphasized that modern mass heroism is not a situational manifestation of emotions, but a natural result of the long historical development of the nation, its continuous struggle for survival and preservation of identity.*

**Keywords:** *patriotism; national consciousness; state formation; Kyivan Rus; Cossacks; OUN-UPA; Russian-Ukrainian war; national identity.*

**Вступ.** В умовах екзистенційних викликів, які постали перед Україною в результаті повномасштабного російського вторгнення 2022 року, як ніколи загострилася потреба осмислення феномену патріотизму. Саме він став потужним духовним і моральним чинником всенародного спротиву агресору, мобілізації і консолідації українського суспільства. Масовий героїзм та самопожертва заради Батьківщини, готовність віддати за неї життя вкотре засвідчили, що любов до рідної землі є визначальною цінністю для українців.

Однак слід усвідомлювати, що це не ситуативний вияв емоцій, а результат тривалого історичного розвитку української нації. Впродовж століть у надзвичайно складних умовах бездержавності, розчленованості етнічних територій, утисків та асиміляторської політики інших держав, до яких входили українські землі на різних історичних етапах патріотизм був для українців запорукою виживання і збереження їх ідентичності. Він визрівав та гартувався в горнілі козацьких повстань та національно-визвольних змагань, живився творчістю видатних українських поетів і мислителів, підживлював державотворчі прагнення нації.

Отже, сучасний український патріотизм має глибоке історичне коріння, а його дослідження в контексті формування національної свідомості та розвитку державності є важливим науковим завданням, що має також вагоме суспільне й виховне значення. Усвідомлення досвіду минулих поколінь сприятиме зміцненню ціннісних орієнтирів української молоді, підвищенню її громадянської відповідальності та активності.

Різні аспекти становлення і розвитку українського патріотизму протягом багатьох років незалежності України перебувають у полі зору вітчизняних науковців. Однак джерела цього психолого-педагогічного феномену простежуються ще у працях М. Грушевського, Д. Дорошенка, Д. Яворницького, присвячених добі козаччини. Державницьке спрямування української суспільно-політичної думки XIX – початку XX ст., патріотичний зміст

національної ідеї активно досліджували І. Лисяк-Рудницький, В. Липинський, Ю. Луцький, М. Міхновський, О. Пріцак, С. Рудницький, В. Старосольський, І. Огієнко, М. Яворський та інші.

Сучасні українські дослідники зосереджуються на теоретичному осмисленні поняття патріотизму (М. Качур, О. Колодій, В. Кротюк, М. Левківський), його філософських та ціннісних аспектах (І. Бех, Л. Ільчук, Ю. Івченко, О. Рафальський), психологічних і ментальних особливостях (А. Бойко, О. Гевко). В педагогічній площині актуальними є питання патріотичного виховання молоді (О. Александрова, Ю. Зубцова, В. Кульчицький, Ф. Левітас, К. Чорна) та інші.

Визначені науковці комплексно досліджували розвиток українського патріотизму в контексті національно-визвольної боротьби та державотворення. Однак у зв'язку з новими кризовими обставинами розвитку українського суспільства існує потреба поглибленого вивчення історичних джерел патріотизму як невід'ємного складника ментальності українців та рушія суспільного прогресу вже у сучасному контексті, коли державність країни у зв'язку з агресивною політикою та діями ворога проти нашої країни та нації знаходиться під загрозою.

**Мета статті** – простежити історичну спадковість патріотичних ідей у державотворчих процесах України, виявити ключові джерела формування національної свідомості (літописи, козацьку ідеологію, політичні праці ХІХ–ХХ ст.) та довести свій безпосередній вплив на моральний дух сучасних захисників України.

**Методи дослідження** базуються на комплексі загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Хронологічний метод дозволив простежити еволюцію патріотичних ідей від Київської Русі до сьогодення. Системно-структурний підхід було використано для аналізу патріотизму як складової національного менталітету. Метод джерелознавчого аналізу було застосовано для вивчення літописів, політичних трактатів козацької доби та ідеологічної спадщини ХІХ-ХХ століть.

**Виклад основного матеріалу.** На думку Л. Ільчука «Патріотичне почуття українця є емоційним аспектом національно-державницького світогляду. Вважають, що воно включає почуття належності до своєї держави, повагу до історії свого народу, своєї культури, мови, любов до рідної природи, неприйняття всього антиукраїнського тощо. Найвищою формою патріотизму є почуття, що сягає рівня жертвності, коли для блага Батьківщини людина готова терпіти муки і навіть іти на смерть» [6, с. 24].

Видатний український просвітник І. Огієнко наголошував, що для національно-патріотичного виховання молодого покоління надзвичайно важливим є пізнання героїчного та драматичного минулого нашого народу. Він підкреслював необхідність глибокого вивчення вітчизняної історії, вважаючи її незнання або зневажливе ставлення до неї рівнозначним неповазі до батьків. На думку мислителя втрата історичної пам'яті неминуче призведе до занепаду всієї нації, адже саме історія становить її фундамент.

Український патріотизм як суспільно-політичний і духовний феномен сягає своїм корінням глибини віків, що простежується вже в літописних джерелах княжої доби. Як пише про це Ф. Левітас: «Величні образи наших давніх предків акумулювали в собі силу духу українського народу». Першою визначною пам'яткою України-Русі середини XI століття, що прославляє військову звитягу та державницькі досягнення київських правителів, стало «Слово о законе и благодати» митрополита Іларіона.

Визначальним історичним документом є «Повість врем'яних літ», де руські князі постають як доблесні захисники рідної землі – цей літописний твір, створений ченцем Нестором, становить собою глибокі роздуми про історичний шлях та майбутнє нашого народу. Період написання «Повісті» збігся з розквітом середньовічної культури України-Русі. Особливою символічністю наповнені вступні рядки, де розкривається походження земель Русі-України та її державності [11]. Літописець описує велич стольного града Києва, володар якого здійснював візити до Константинополя, де його з почестями приймав візантійський імператор. Хоча довгий час ці контакти вважалися вигадкою, їх достовірність підтверджується грецькими та арабськими історичними джерелами. На той час українська держава перебувала в стані постійного протистояння як з Візантійською імперією (до середини XI ст.), так і з кочовими племенами.

Тому літописець підкреслює важливість створення регулярного війська для захисту Київської держави. Знаковими є слова князя Володимира, записані Нестором: «Сріблом і золотом не знайду собі дружини, а з дружиною добуду срібло і золото, як мій дід і батько» [11]. Літописні свідчення наголошують на ключовому значенні єдності та державності Русі-України.

Зокрема:

– літописець неодноразово попереджає про загрози феодальної роздробленості;

– підкреслюється роль народного ополчення з представників різних соціальних верств у визначальних подіях Київської держави;

– описується спільна боротьба киян, галичан, чернігівців, переяславців проти кочівників, зокрема вирішальна перемога Ярослава Мудрого над печенігами 1036 року завдяки об'єднаним силам киян і новгородців;

– особлива увага приділяється героїзму простих людей: згадується безіменний юнак, який врятував княгиню Ольгу з онуками від печенігів, та син кожум'яки, котрий допоміг князю Володимиру здолати печенізького велетня.

Літописанню Київської Русі кінця XII ст. належить «Київський літопис», збагачений філософськими міркуваннями про сенс буття та історичну долю батьківщини. Значну частину цього твору складають військові оповіді, що відображають тогочасні виклики – протистояння навалі кочових племен на українські землі.

Пізніше ідея служіння Вітчизні втілювалася в героїчних постатях козацьких ватажків та гетьманів Криштофа Косинського, Северина Наливайка, Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Петра Дорошенка,

Івана Мазепи та інших. Саме в козацьку епоху сформується чіткий ідеал патріота, борця за волю і віру.

Важливим етапом становлення українського патріотизму стали козацькі повстання кінця XVI століття. Як документує М. Яворський у дослідженні «Нарис з історії України» (2023), першим потужним виступом стало козацько-селянське повстання 1592 року під проводом гетьмана Криштофа Косинського. Ще масштабнішим виявилось повстання 1595 року на чолі з Северином Наливайком, що змусило шляхту терміново мобілізувати свої сили. Аналізуючи ці виступи, історик зазначає: «Коли придивимося до перших заколотів на Подніпров'ї, що підняла реєстрова козаччина вже в 1592 р. та 1595 р. то побачимо, що в ній, як здається, немає ще ніякого ані політичного, ані економічного програму... ці, на око тільки чисто приватні, інтереси покритих землевласників – старшин козацьких були зародками класового програму нової верстви....» .

Переломним моментом у формуванні національно-визвольного руху стало повстання 1648 року під керівництвом Богдана Хмельницького, яке заклало підвалини козацької державності з її самобутніми цінностями та пріоритетами. Військові успіхи Б. Хмельницького дозволили Війську Запорозькому розширити свої повноваження – воно почало виступати як військова організація та як представник інтересів усього народу Русі-України, що створило передумови для відокремлення козацької України від Речі Посполитої [2, с. 90].

Вершиною козацької державності став період гетьманування Івана Мазепи – останній етап, коли Україна зберігала широку автономію. Постать І. Мазепи є знаковою в історії Війська Запорозького – це був державний діяч, який рішуче прагнув звільнити Україну з-під московського впливу. Для гетьмана державницькі інтереси завжди переважали особисті вигоди. Його державотворча концепція базувалася на ідеї незалежності України, розбудові держави за європейським зразком та захисті інтересів усіх верств населення – від козацької старшини до простого люду. Такий підхід свідчить про спрямованість І. Мазепи до конституційно-аристократичного устрою [12, с. 73]. У своєму протистоянні з московським царем гетьман спирався на історичну традицію пріоритету внутрішніх цінностей батьківщини над зовнішнім монаршим правлінням [2, с. 198].

XIX – початок XX століття стало періодом інтенсивного формування модерної української нації, а разом з тим і нового якісного рівня патріотизму. Він знайшов яскраве відображення у творчості Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, Лесі Українки, у працях Г. Сковороди, М. Грушевського, М. Міхновського, І. Огієнка та інших.

Дослідники української історії (О. Рафальський, Я. Калакура та інші) підкреслюють, що творчість Тараса Шевченка пронизана глибоким патріотизмом та національною свідомістю. У передмові до «Кобзаря» 1847 року поет чітко визначив самобутність українського народу та окреслив шлях культурного розвитку нації, закликаючи не зважати на московські глузування і впевнено розвивати власну ідентичність. Він гостро критикував

позицію письменників-малоросів, які ідентифікували себе як «сыны отчизны общей», застерігаючи: «Ось підждіть трошки, тільки дайтеся москалеві запрягти вас в шори та в вбори, а тоді вже, поки світа сонця, він буде вашим погоничем, а ви – поводитарі чужого тягла» [2, с. 72], що у контексті сучасного історичного періоду розвитку українського суспільства виступає як передбачення та застереження видатного митця.

Як засвідчує В. Яременко у передмові до книги М. Міхновського «Самостійна Україна. Справа української інтелігенції» (1906), його називали Апостолом української державної самостійності [7, с. 6]. Як член Револуційної Української Партії (РУП) та очільник Української народної партії (УНП) він уперше в історії української політичної думки сформулював ідеологію державної самостійності та заклав теоретичні засади українського націоналізму [7, с. 2]. У своїх працях М. Міхновський наголошував на необхідності національного визволення від поневолення з боку інших державних утворень, прямо вказує на основного ворога створення української держави та розвитку нації: «Українська нація мусить скинути панування чужинців, бо вони огиджують саму душу нації. Мусить добути собі свободу, хоч би захиталася ціла Росія! Мусить добути своє визволення з рабства національного та політичного...» [7, с. 27].

Мислитель з позиції державотворення та необхідності патріотичної спрямованості українців обґрунтував право українського народу на власну державність: «Ми визнаємо, що наш народ теж перебуває у становищі зрабованої нації. Отже, коли справедливо, що кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче вилитись у форму незалежної, самостійної держави; коли справедливо, що тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежену змогу всестороннього розвитку... тоді стане зовсім зрозумілим, що державна самостійність єсть головна умова існування нації, а державна незалежність єсть національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин» [7, с. 32].

Важливий внесок у розуміння національної самобутності українців зробив Іван Огієнко. У праці «Українська культура» (1918) він переконливо доводив культурну винятковість українського народу: «І який би бік життя ми не взяли, ми скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою... А візьмімо духовні вірування нашого народу: скільки тут оригінального, своєрідного, такого, чого не стрінемо у інших народів. Візьміть віру наших сектантів і порівняйте її з вірою московських старовірів: у нас ви побачите високий дух, глибоке релігійне почуття, болюче шукання правди Божої, тоді як у старовірів перше над все панує буква і обряд» [8, с. 21-22].

Свій погляд на еволюцію українського національного руху пропонує американський історик українського походження Пол Магочі. Він поділяє націоналізм на два типи: інтелігентський та державний. Оскільки українці тривалий час були бездержавною нацією, у них розвинувся перший тип. Дослідник, зокрема, виокремлює три періоди розвитку націоналістичної

доктрини: формування історичної концепції (1780-1840), організаційне становлення (1840-1900) та розбудова політичної платформи (1900-1917) [2, с. 86].

Теоретичні засади українського націоналізму розробляли видатні мислителі: Дмитро Донцов (відомий як Дм. Закопанець) сформулював засади радикального націоналізму, В'ячеслав Липинський розмежував конструктивний державотворчий та деструктивний державоруйнівний націоналізм, Микола Міхновський першим втілював націоналістичні ідеї у практичну політичну діяльність [2, с. 156-157]. Найпотужнішою силою національно-визвольного руху стала Організація українських націоналістів-революціонерів (ОУН(б)) під проводом Степана Бандери.

Важливим етапом у вимірі державотворення та становленні українських національних збройних сил стало створення Карпатської України (КУ) та героїчний спротив Карпатської Січі (КС) угорській окупації в березні 1939 року, коли ці події переконливо довели необхідність формування власного національного війська для захисту державності [4, с. 33]. Новий етап військового будівництва розпочався у 1942-1944 роках, коли в умовах нацистської окупації та протистояння імперським амбіціям радянської влади, керівництво ОУН(б) ініціювало створення національних військових підрозділів у структурі УПА. Організація такого формування мала за мету не лише виконання бойових завдань, а в тому числі створення центрів військово-патріотичного виховання молоді [4, с. 38; 10, с. 3].

Становлення УПА як повноцінної військової структури завершилося весною 1943 року. Назва «Українська Повстанська Армія», запозичена від отамана Бульби, стала символом національно-визвольної боротьби [9, с. 11]. Головнокомандувач УПА Роман Шухевич (псевдонім Тарас Чупринка) чітко визначив стратегічну мету збройних сил: «український визвольний рух, шукаючи нових шляхів, прямував, як і прямує завжди, до однієї й тієї самої мети – до побудови Української Самостійної Соборної Держави» [4, с. 43].

Однак здобуття незалежності не означало автоматичного розв'язання усіх проблем. Молода держава зіштовхнулася з численними викликами – економічною кризою, гіперінфляцією, занепадом промисловості, соціальною напругою. На цьому тлі російська пропаганда активізувала зусилля з дискредитації української історії, мови, культури, насадження комплексу меншовартості. Проте російські плани наштовхнулися на потужний спротив українського суспільства, небачене досі піднесення патріотизму. Революція Гідності, добровольчий і волонтерський рух, масова підтримка армії продемонстрували міцність духовних основ нації.

Дослідник Л. Ільчук визначає громадянське суспільство як основне джерело та рушійну силу сучасного українського патріотизму. Найяскравіше це проявилось під час Революції Гідності та на початку російської агресії на Сході України, коли патріотичний дух досяг безпрецедентного рівня. Саме представники громадянського суспільства першими стали до лав добровольчих формувань, відіграючи вирішальну роль у захисті держави. Водночас важливо розуміти, як

зазначає Л. Ільчук: справжній патріотизм полягає не в ідеалізації свого народу, а в чесному визнанні та мужньому подоланні його слабкостей [6, с. 26].

Важливий прояв такого патріотизму стався вже 14 березня 2014 року, коли півтисячі добровольців з лав самооборони Майдану об'єдналися в перший Добровольчий батальйон, присягнувши на вірність українському народу. Згодом сформувалися інші добровольчі формування, такі, як Добровольчий український корпус «Правий сектор» та батальйон ОУН, які налагодили ефективну співпрацю з силовими структурами – Міністерством оборони та МВС. Саме ці добровольчі підрозділи на Східному фронті стали предтечею сучасної системи територіальної оборони України [1, с. 236].

Кульмінацією стала окупація частини Донбасу 2014 року – інформаційно-психологічна війна поєдналася із зовнішньою агресією, покликаною зруйнувати українську ідентичність зсередини. Тоді безпрецедентна самопожертва Героїв Небесної Сотні, «кіборгів» Донецького аеропорту, захисників Маріуполя, Херсонщини, Харківщини стала сучасним втіленням одвічних патріотичних цінностей українців. Тисячі українців, серед яких і зовсім юні, віддали життя за свободу і незалежність Батьківщини.

Одним із них був Олександр Мацієвський – солдат 119-ї бригади ТрО який продемонстрував, що навіть без зброї, за крок до смерті, український воїн залишається вільним і вірним своїй державі. 12 березня 2023 року Президент України Володимир Зеленський присвоїв Олександрю Мацієвському звання Героя України. У багатьох містах України з'явилися мурали з його зображенням, а в Києві на території заповідника "Київська фортеця" та в Тбілісі (Грузія) встановлено пам'ятники на його честь.

Повномасштабне російське вторгнення продемонструвало виняткову здатність українського суспільства до самоорганізації, найяскравішим проявом якої став потужний добровольчий та волонтерський рух. В умовах екзистенційної загрози незалежності, територіальній цілісності та демократичному розвитку України саме громадянська активність та суспільна консолідація стали ключовими факторами протистояння викликам [1, с. 240].

В умовах сучасної російсько-української війни Збройні Сили України виступають незламним щитом нашої нації. Попри значну перевагу противника в матеріальних та військових ресурсах українські воїни виявляють виняткову хоробрість і самопожертву, спираючись на героїчні традиції попередніх поколінь борців за незалежність. Свідченням глибини патріотичних почуттів українського народу є відродження історичних гасел визвольного руху УПА та ОУН. Бойові заклики «Слава Україні!» – «Героям Слава!», «Слава Нації!» – «Смерть ворогам!» набули широкого вжитку як у військовому середовищі, так і в цивільному житті [5, с. 46].

Потрібно наголосити, що в авангарді боротьби за незалежність та суверенітет нашої держави сьогодні стоїть молоде покоління українських воїнів, загартованих і вмотивованих. Чимало з них пройшли вишкіл у військових закладах освіти. Саме там, в освітньо-культурному середовищі,

загальні принципи патріотизму трансформуються в конкретні професійні компетентності, ціннісні орієнтири, поведінкові установки.

Пояснення цих процесів знаходимо у концепціях сучасних українських науковців. Досліджуючи природу національної ідеї Я. Дубов пропонує розглядати її як національно-державницький феномен, що розвивається за чіткою еволюційною послідовністю: від етносу через націю до держави (етату). Згідно з цією концепцією, етнічна спільнота еволюціонує в націю, яка потім створює власну державу. Таке розуміння дозволяє трактувати національну ідею як концентрований вияв патріотичного чинника в житті народу, де патріотизм виступає об'єднавчою силою на всіх етапах цієї еволюції. У цьому контексті національна ідея постає комплексним соціально-політичним, морально-етичним та психологічним явищем, що формує національний менталітет, живить патріотичні почуття та забезпечує єдність нації у її прагненні до державного самоствердження [5, с. 46-47].

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Отже, проведене дослідження історичних джерел з питань розвитку національної ідеї та патріотизму засвідчує їх глибоке вкорінення в українській історії від часів Київської Русі через козацьку добу до національно-визвольних змагань ХХ століття. Особливої трансформації патріотичні ідеї зазнали у ХІХ – на початку ХХ століття, еволюціонувавши від етнокультурної до політичної форми завдяки діяльності української інтелігенції, громадських організацій та політичних партій. Визвольні змагання 1917-1921 років, діяльність ОУН-УПА, дисидентський рух засвідчили незламність патріотичного духу українського народу. В умовах російського вторгнення 2022 року український патріотизм набув екзистенційного значення – воєнні злочини ворога та спроби знищення української ідентичності не зламали, а максимально загартували націю.

Подальші перспективи дослідження вбачаються у вивченні особливостей формування патріотичної свідомості у різних соціальних групах, зокрема у середовищі сучасної молоді. Знання історичних джерел і розуміння природи українського патріотизму має надзвичайно важливе значення для виховання нового покоління українців – саме молоді люди забезпечують неперервність і спадкоємність державотворення. Актуальним напрямом залишається дослідження трансформації форм і проявів патріотизму в умовах російсько-української війни, аналіз його впливу на процеси консолідації суспільства та зміцнення національної ідентичності. Особливої уваги потребує вивчення механізмів патріотичного виховання в системі військової освіти з урахуванням історичного досвіду та сучасних викликів.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с. URL: [https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy\\_monohraf\\_2023.pdf](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy_monohraf_2023.pdf) (дата звернення: 20.11.2024).
2. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах) / О. О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я. С. Калакура, В. П. Коцур, М. Ф. Юрій (науковий редактор). Київ: ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Книга 2. 536 с. URL:

- [https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/antropolohichniy\\_kod\\_book2.pdf](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/antropolohichniy_kod_book2.pdf) (дата звернення: 25.11.2024).
3. Багро С.О. Поняття вітчизни в козацькій політичній риторичі (друга половина XVII – початок XVIII ст.): дис. ... канд. істор. наук. 07.00.01. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2019. 228 с.
  4. Дрогобицький І.І. Військо як запорука державності: особливості мілітарної концепції ОУН (б) напередодні нацистсько-радянського зіткнення. С. 32-47. URL: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.40.2023.32-47> (дата звернення: 20.11.2024).
  5. Дубров Я. О. Суспільно-резонансні феномени в Україні та їх експлікація в контексті патріотизму. *Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей* : матеріали XV науково-практичної конференції. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2016. С. 46-48. URL: <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Materialy-XV-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi-14-travnya-2015-roku.pdf> (дата звернення: 21.11.2024).
  6. Ільчук Л. І. Громадянське суспільство у патріотичному вимірі. *Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей* : матеріали XV науково-практичної конференції. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2016. С. 24-28. URL: <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Materialy-XV-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi-14-travnya-2015-roku.pdf> (дата звернення: 25.11.2024).
  7. Міхновський М. Самостійна Україна. Справа української інтелігенції / упоряд., передм. В. Я. Яременко. Київ: МАУП, 2007. 349 с. URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online\\_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003544](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003544) (дата звернення: 21.11.2024).
  8. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / відтворення видання 1918 року за ред. М.Т. Максименко. Київ : «Абрис», 1991. 275 с. URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online\\_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001310](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001310) (дата звернення: 25.11.2024).
  9. ОУН і УПА в 1943 році: Документи / упор.: О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук; відпов. ред. С. Кульчицький. Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. 347 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/OUN1943/text.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
  10. ОУН і УПА в 1945 році: Збірник документів і матеріалів. В 2 ч. Ч. 1 / за ред. Боряк Г.В., Веселова О.М., Даниленко В.М., Кульчицький С.В. ; вступ: Лисенко О.Є. ; упор...: Веселова О.М., Гриневич В.А., Сергійчук В.І. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 371 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7436-5/978-966-02-7436-5.pdf> (дата звернення: 25.11.2024).
  11. Повість врем'яних літ / Пер. В. В. Яременка. URL: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar.htm> (дата звернення: 25.11.2024).
  12. Соловей Т. В. Державотворча концепція Івана Мазепи. *Актуальні питання української та всесвітньої історії: минуле і сучасність* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 25 жовтня 2022 року). Львів - Торунь : Liga-Pres, 2022. С. 73-75. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-270-1-20> (дата звернення: 23.11.2024).

## REFERENCES

1. Rafalskyi, O. O., & Maiboroda, O. M. (Eds.). (2023). *Adaptyvni zminy v politychnomu poli Ukrainy v umovakh voiennoho chasu: Monohrafiia* [Adaptive changes in Ukraine's political field in wartime conditions: Monograph]. I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. [https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy\\_monohraf\\_2023.pdf](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy_monohraf_2023.pdf)

2. Rafalskyi, O. O., Kalakura, Ya. S., Kotsur, V. P., & Yurii, M. F. (2020). *Antropolohichniy kod ukraïnskoi kultury i tsyvilizatsii* (Book 2) [Anthropological code of Ukrainian culture and civilization (in two books). Book 2]. I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. [https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/antropolohichniy\\_kod\\_book2.pdf](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/antropolohichniy_kod_book2.pdf)
3. Bahro, S. O. (2019). *Poniattia vitchezny v kozatskii politychnii rytorytsi (druha polovyna XVII – pochatok XVIII st.)* [The concept of homeland in Cossack political rhetoric (second half of the 17th – early 18th century)] (Candidate's thesis). Borys Grinchenko Kyiv University.
4. Drohobyt'skyi, I. I. (2022). Army as a guarantee of statehood: Features of the OUN(b) military concept on the eve of the Nazi-Soviet clash. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 32–47. <https://doi.org/10.33577/2313-5603.40.2023.32-47>.
5. Dubrov, Ya. O. (2016). Socially resonant phenomena in Ukraine and their explication in the context of patriotism. In *Patriotyzm u systemi suchasnykh sotsialnykh tsinnosti: Materialy XV naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 46–48). National Academy of Management. <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Materialy-XV-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi-14-travnnya-2015-roku.pdf>
6. Ilchuk, L. I. (2016). Civil society in the patriotic dimension. In *Patriotyzm u systemi suchasnykh sotsialnykh tsinnosti: Materialy XV naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 24–28). National Academy of Management. <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Materialy-XV-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi-14-travnnya-2015-roku.pdf>
7. Mikhnov'skyi, M. (2007). *Samostiina Ukraina. Sprava ukraïnskoi intelihentsii* [Independent Ukraine. The case of Ukrainian intelligentsia]. V. Ya. Yaremenko (Ed.). MAUP. <https://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?S21STR=ukr0003544>
8. Ohienko, I. (1991). *Ukraiïnska kultura. Korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukraïnskoho narodu* [Ukrainian culture: A brief history of the cultural life of the Ukrainian people]. M. T. Maksymenko (Ed.). Abrys. <https://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?S21STR=ukr0001310>
9. Veselova, O., Dzobak, V., Dubyk, M., & Serhiichuk, V. (Comps.). (2008). *OUN ta UPA u 1943: Dokumenty* [OUN and UPA in 1943: Documents]. S. Kulchytsky (Ed.). Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. <http://history.org.ua/LiberUA/Book/OUN1943/text.pdf>
10. Boriak, H. V., Veselova, O. M., Danylenko, V. M., & Kulchytsky, S. V. (Eds.). (2015). *OUN ta UPA u 1945: Zbirnyk dokumentiv i materialiv* (Part 1) [OUN and UPA in 1945: Collection of documents and materials]. Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7436-5/978-966-02-7436-5.pdf>
11. Yaremenko, V. V. (Trans.). (n.d.). *Povist mynulykh lit* [Tale of Bygone Years]. <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar.htm>
12. Solovei, T. V. (2022). State-building concept of Ivan Mazepa. In *Current issues of Ukrainian and world history: Past and present* (pp. 73–75). Liha-Pres. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-270-1-20>.